

Serge Mallet: “La nouvelle classe ouvrière”

► *Koen Dille*

Oorspronkelijk verscheen het werk van Serge Mallet: “La nouvelle classe ouvrière”, in 1963. Dus lang voor de grote wind van vernieuwing die vanaf 1968 zijn stempel op de Westerse samenleving – meer bepaald in Frankrijk en natuurlijk ook in België – heeft gedrukt.

Mijn exemplaar¹ is echter een door de auteur, Serge Mallet, in 1969 opnieuw onder handen genomen uitgave. De marxistische socioloog Mallet (1929) oordeelde toen dat het werk weliswaar in zijn essentie nog altijd actueel was, maar bracht er toch enkele kleine wijzigingen in aan. De eigenlijke kerntekst liet hij echter ongemoeid. Hoogstens heeft hij hier en daar wat voetnoten toegevoegd om “aan te duiden dat wat betreft sommige concrete feiten de toestand sindsdien veranderd is”. Wel heeft hij de toenmalige inleiding vervangen door een 37 pagina’s lange beschouwing. Daarin blikt hij terug op de algemene stakingsbeweging in Frankrijk, die samenviel met de gebeurtenissen van mei ’68. Mallet steunde zijn oorspronkelijk betoog op drie sociologische onderzoeken in drie Franse ondernemingen. Daarvan heeft hij er in de uitgave van 1968 een weg gelaten omdat ze hem veeleer een voorbeeld leek van de oude productiemethodes en dus van de “oude arbeidersklasse”. De oorspronkelijke inleiding, in feite het echte theoretische gedeelte – een stuk van 57 pagina’s – bevat meteen ook de algemene conclusie die Mallet uit zijn onderzoek trekt. Meer dan alleen maar een inleiding is het dus tevens ook de kern van het boek. En precies die tekst liet Mallet ongewijzigd.

Van de 236 pagina’s tekst gaan de 95 eerste dus naar die nabeschouwing en dat theoretische gedeelte. Zoals gezegd bestaat de rest van het boek nog maar uit twee onderzoeken – “enquêtes” noemt Mallet ze – van ongelijke lengte. De eerste “enquête” (p.107 tot p.143) gaat over het in die tijd hypermoderne petrochemisch bedrijf Caltex in de buurt van Bordeaux. Het tweede onderzoek (p.145 tot p. 245) betreft het Franse elektronica-

bedrijf Thomson-Houston, ook een onderneming die in de jaren vijftig volop bezig was over te schakelen naar de speerpunttechnologie.

De kerngedachte van Mallet is dat juist in dat soort van bedrijfstakken, waar moderne productiemethodes en dito technologieën tot ontwikkeling gebracht worden, een nieuw arbeiderstype ontstaat. Het gaat om hooggeschoolde, vaak ook academisch opgeleide, werknemers van wie een grote betrokkenheid, zelfstandigheid en creativiteit geëist worden en die ook royaal betaald worden. In tegenstelling tot wat ook toen al snel gezegd werd, beweert Mallet dat die mensen helemaal niet de neiging vertonen om toe te treden tot de middenklasse, wat dat dan ook moge betekenen. Mallet verzet zich tegen de idee dat de arbeidersklasse gedoemd zou zijn te verdwijnen, zagezegd als gevolg van de “verkleinburgerlijking” van de arbeiders, iets wat velen toen inderdaad al meenden te constateren.

Wel argumenteert Mallet dat de arbeidersklasse in haar traditionele vorm inderdaad aan het verdwijnen is. Hij heeft het dan over de arbeiders die tewerk zijn gesteld in wat we vandaag de fordistische productiesystemen zouden noemen. De arbeiders dus die aan de lopende band werken, de ongeschoolden die een haast ondergeschikt verlengstuk zijn van de machine. Het zijn veeleer die mensen die zich te pletter werken in hun wanhopige poging om aansluiting te vinden bij de onderkant van de kleinburgerlijke middenklasse. Het is duidelijk dat Mallet verwacht – zonder dat hij dat ook met zoveel woorden schrijft - dat de belangrijkste productieprocessen in de toekomst allemaal geautomatiseerd zullen zijn en elektronisch bestuurd zullen worden. Zo noemt hij het bedrijf Caltex de avant-garde van de automatisering.

Zich baserend op zijn onderzoek van Caltex en Thomson-Houston ziet Mallet niet alleen een

nieuw soort arbeider verschijnen maar er ontstaat vooral ook volgens hem een nieuwe arbeidersklasse. Die nieuwe klasse heeft dan ook totaal andere aspiraties. Ze stelt andere eisen en ze zal ook andere vormen van strijd ontwikkelen. Precies omdat die nieuwe arbeidersklasse veel intenser, veel directer bij het bedrijf en het productieproces is betrokken, zouden die technici en ingenieurs zich ook veel directer betrokken voelen bij het beheer van de onderneming. Mallet denkt dat er "een aanzet van industriële democratie aan het kiemen is in de autoregulatie van de hoogontwikkelde productie- en researchafdelingen". Als er ooit kans bestaat op arbeiderszelfbeheer dan is het in de speerpuntbedrijven dat die de meeste kans maakt.

Het kapitalisme, zo betoogt Mallet terecht, is geen vast gegeven. Het heeft een lange evolutie achter de rug, het evolueert nog altijd en het zal blijven evolueren. Die evolutie gebeurt ook niet geleidelijk. Je zult bijvoorbeeld altijd verschillende fases tegelijkertijd hebben. In één onderneming, in één vestiging zelfs kunnen die evolutiefases naast elkaar bestaan. Mallet beschrijft bedrijfsafdelingen waar nog heel traditioneel wordt gewerkt en andere die als het ware de voorafbeelding zijn van de toekomstige spijtstechnologische productiemethodes. Zo geeft hij het voorbeeld van een productieafdeling in een groot elektronicabedrijf waar de arbeidsters, jonge meisjes die recht van het platteland komen, computeronderdelen vervaardigen "op dezelfde manier als waarop men vijftig jaar geleden katoen spinde". Aan elk evolutiestadium van het productieproces beantwoordt logischerwijs een specifieke vorm van arbeidersklasse. En aangezien die verschillende evolutiestadia simultaan voorkomen en zelfs in één bedrijf kunnen coëxisteren, krijg je daar ook verschillende soorten van arbeiders die de verschillende stadia in die ontwikkeling van de arbeidersklasse voorstellen. Ze hebben elk hun specifieke eisen en aspiraties. Ook de manier waarop ze strijden om die eisen waar te maken verschilt. De "oude" arbeidersklasse zal bijvoorbeeld het hele bedrijf lam leggen. Een sociaal conflict krijgt op die manier de allures van een soort blinde en persoonlijke afrekening met de "bazen". De nieuwe arbeidersklasse, die zich medeverantwoordelijk voelt voor de gang van zaken in het bedrijf en in de hele onderneming, zal daarentegen zeer doelgericht een minimum van nevralgieke punten trachten te raken om geen onherroepelijke schade

aan te richten en om zo rationeel mogelijk om te springen met de strijdlust en stakingsbereidheid van het personeel.

Mallet verwijt de traditionele arbeidersbeweging – in Frankrijk was dat toen ondermeer de PCF – dat ze die gelaagdheid van de arbeidersklasse niet door heeft. Die traditionele arbeidersbeweging ziet de arbeidersklasse als één monolithisch blok. "Marx heeft het filosofische concept van het proletariaat als actor van de geschiedenis, als 'universeel subject' uitgewerkt. Maar in zijn politieke werken, meer bepaald degene waarin hij heel precieze toestanden beschrijft, heeft hij er zich altijd voor behoed om de samenlevingen die hij analyseerde schematisch te herleiden tot de twee grote klassen uit het *Kapitaal*" schrijft Mallet.

Het lijkt er ook op alsof Mallet de PCF en de grote communistische Franse vakbond, de CGT, verwijt dat ze de arbeidersklasse personaliseren om niet te zeggen idealiseren of zelfs "ideologiseren". Dat is nog meer het geval in landen waar het communisme en de andere linkse stromingen totaal geen voeling hadden (en hebben) met de georganiseerde arbeidersbeweging, zoals bijvoorbeeld in België, Nederland, Duitsland of Groot-Brittannië. De Spaanse auteur Jorge Semprun beschrijft iets gelijkaardigs in zijn *Autobiografía de Federico Sanchez*. (in Franse vertaling: *Autobiographie de Federico Sanchez*, Editions du Seuil, Parijs, 1978). Tijdens het Francoregime was Semprun een militant van de clandestiene Spaanse communistische partij. De leiding had zich in Parijs gevestigd en organiseerde van daar uit allerlei acties in Spanje. Van de reële situatie ter plaatse had ze niet het minste besef. Haar politieke analyses baseerde ze op een geïdealiseerde, bijna mystieke voorstelling van de arbeidersklasse in het algemeen, zoals die haar gedictieerd werd door de theoretici uit Moskou en de naar daar gevluchte Spaanse communisten, onder wie de Pasionaria. Het gevolg was dat die leiding de actiebereidheid van de Spaanse arbeiders totaal verkeerd inschatte. Ze koesterde van de arbeidersklasse een net zo wereldvreemd beeld als de kameraden in Moskou. Semprun, die toen regelmatig in Spanje verbleef en de situatie aldaar door en door kende, kwam herhaaldelijk in botsing met de leiding. Uiteindelijk werd hij uitgesloten.

Toch ontsnapt ook Mallet niet helemaal aan die verpersoonlijking van de arbeidersklasse. Hij stelt

weliswaar heel nuchter en expliciet dat de verschillende aspecten die de arbeidersklasse vertoont, het resultaat zijn van de uiteenlopende stadia waarin het kapitalistische productieproces op één zelfde moment kan verkeren. Maar wanneer hij het heeft over die ene groep uit die gediversifieerde arbeidersklasse, die de kiem zou vormen van de nieuwe arbeidersklasse, wordt hij haast lyrisch, dan krijgt zijn verhaal plots iets van een pamflet. Die ene groep beschouwt hij als de "avant-garde" van de arbeidersklasse. Het is de term die hij effectief gebruikt. Die avant-garde zou wel eens de draagster kunnen zijn van een revolutionair elan.

"Is die nieuwe arbeidersklasse revolutionair?" vraagt Mallet zich af. Niet in de zin dat ze de politieke macht zou "willen" veroveren om er een nieuwe samenleving mee op te bouwen, zoals dat in het leninistische concept wordt gesteld en zoals de toenmalige PCF dat inderdaad ook zag. Wel als dat betekent dat die nieuwe arbeidersklasse

er op uit zou zijn om de "bestaande sociale verhoudingen fundamenteel te wijzigen". Met dat laatste bedoelt Mallet de verhoudingen in de onderneming zelf. Uit zijn "enquêtes" maakt hij op dat de voornaamste bekommernis van die avant-garde van hooggeschoolde technici en zelfs van de universitair opgeleide kaderleden erin bestaat mee de gang van zaken in de onderneming te bepalen. Mallet ontwaart hierin een voorafbeelding van zelfbeheer. Zoals een van de belangrijkste vakbondsleiders van Thomson-Houston het uitdrukte, levert het succes van de nieuwe in 1959 geïnstalleerde organisatorische structuren "het bewijs dat de loontrekkenden, geconfronteerd met een gescleroseerde bedrijfsleiding, in staat zijn deel te nemen aan het beheer. Een van de grote verdiensten van die evolutie is dat ze zowel het personeel als de vakbondsafgevaardigden voorbereid op het arbeidersbeheer."

Wat anderen integratie in het systeem zouden noemen of zelfs identificatie met het bedrijf, ziet Mallet als een mogelijkheid tot machtsovername of toch minstens machtsdeling op het niveau van het bedrijf. Maar alleen een mogelijkheid, want Mallet stipt aan dat zo de "objectieve voorwaar-

den" misschien wel aanwezig zijn, dit daarom nog niet betekent dat het ook zo zal uitdraaien.

We zijn nu bijna vijftig jaar later. Als ik de nota's probeer te ontcijferen die ik toen in de marge van het boek heb geschreven, dan moet ik toegeven dat ik sterk geloofde in Mallets optimisme. Maar Mallet hield een slag om de arm. De objectieve voorwaarden waren weliswaar aanwezig, maar je moest daar natuurlijk ook gebruik van maken. Vakbonden moesten bijvoorbeeld ophouden met als nationale entiteiten op het macro-economische vlak of op politiek vlak te ageren. Ze moes-

ten zich vooral op het niveau van de onderneming organiseren. Dat is dus niet gebeurd. Of Mallet anders gelijk zou hebben gekregen, valt natuurlijk niet te zeggen. Was zijn analyse verkeerd of hebben die arbeidersklasse en haar politieke beweging, haar vakbonden de kansen niet gegrepen?

Toch heeft – of kon Mallet – een aantal evoluties niet

voorzien. Zo heeft hij bijvoorbeeld geen rekening gehouden met de tertialisering van de economie en van de hele samenleving. Die heeft gemaakt dat het productieproces almaar minder is gericht op het voortbrengen van goederen. We zitten steeds meer in een dienstensamenleving. Ook op bedrijfsvlak geeft dat andere sociale verhoudingen. Steeds minder zijn arbeiders echt een product aan het voortbrengen. Steeds meer loontrekkenden zijn in werkelijkheid bezig een cliënt voort te helpen, zeker in de zogenaamde Westerse wereld. Mallet verwachtte dat de "nieuwe" arbeiders zich nauw bij hun bedrijf zouden betrokken voelen omdat ze als hooggeschoolden steeds meer verantwoordelijkheid zouden te dragen krijgen. Daaruit putte hij precies zijn perspectief op zelfbeheer. De situatie lijkt vandaag echter meer en meer te evolueren naar bedrijven waaruit de werknemers zo snel mogelijk proberen weg te komen, hetzij door vroeg met pensioen te gaan, hetzij door allerlei vormen van tijdskrediet en loopbaanonderbreking op te nemen of door zich terug te plooiën op parttimewerk.

Het fordisme is inderdaad aan het verdwijnen, maar het "toyotisme" is in de plaats gekomen. In het fordisme wordt de arbeider totaal onderwor-

Wat anderen integratie in het systeem zouden noemen of zelfs identificatie met het bedrijf, ziet Mallet als een mogelijkheid tot machtsovername of toch minstens machtsdeling op het niveau van het bedrijf.

pen: én aan de machine, én aan de ploegbaas en de rest van de bedrijfshiërarchie, én aan het hele productieproces. Hij wordt gereduceerd tot een willoos radertje. Daarentegen in het toyotisme "krijg je in plaats van een volledige, totaal repressieve overheersing van de persoonlijkheid van de arbeider, de complete mobilisering ervan." (André Gorz, *Misères du présent, Richesse du possible*, Parijs 1977). Een "spontane en productieve samenwerking" noemt Gorz het een paar regels verder. Met andere woorden, de arbeider identificeert zich zodanig met zijn onderneming dat hij er net zoals vroeger – en misschien nog meer – een onderdeel van wordt. In plaats van een autonoom handelende kern van een nieuwe arbeidersklasse, die meer en meer met de gang van zaken in de onderneming naar zich toetrekt, krijg je geïsoleerde arbeiders die als het ware door de bedrijfsomgeving gesocialiseerd zijn, die zich in de bedrijfscultuur inpassen en spontaan doen wat er van ze verwacht wordt.

Mallet heeft ook niet voorzien dat vijftig jaar later ongeveer de helft van de loontrekkenden nog altijd in KMO's te werk is gesteld. Alles wijst er bovendien op dat daar niet snel verandering in zal komen. En of het nu om kleine spits technologische bedrijven gaat uit de ITC-branche of om heel traditionele, haast ambachtelijke bedrijfjes, in beide soorten zijn de sociale verhoudingen totaal anders dan in de grote ondernemingen. Wie in een KMO te werk is gesteld heeft een heel andere kijk op zijn maatschappelijke positie en op zijn plaats in de onderneming. De enige mogelijkheid die de vakbonden hebben om ook in die sector veranderingen af te dwingen, is door actie op het niveau van de hele sector. Mallet nochtans verwachtte veel meer van de syndicale actie op het niveau van de bedrijven afzonderlijk, en hoopte dat op die manier de betrokkenheid van de vakbondsleden groter zou worden en de vakbonds-bureaucratie kleiner.

Dat alles neemt niet weg dat Mallet een uiterst interessant onderzoek heeft verricht. Zijn beschrijving van de verschillende soorten arbeiders en van de verschillende stadia waarin het Franse kapitalisme zich toen bevond, zijn nog altijd het lezen waard; ze blijft actueel.

Is die nieuwe arbeidersklasse niet opgestaan omdat ze de historische kansen die Mallet meende te ontwaren niet heeft gegrepen? Heeft Mallet

zijn wensen voor werkelijkheid genomen? Of moeten we misschien het begrip arbeidersklasse herzien? Heeft de linkerzijde niet de fout gemaakt om van dat begrip een soort metahistorisch, bijna een Hegeliaans gegeven te maken? Wat Mallet trouwens zelf ook impliciet schijnt te denken, maar waar hij anderzijds niet echt afstand van neemt.

NOOT

1. De citaten uit het werk zijn eigen vertalingen. (Koen Dille)